

Boken är både innehållsmässigt och utseendemässigt mycket trevlig. Det är dessutom av stort värde att en sammanfattning av en undersökning publiceras så snabbt efter utförandet. Som ovan nämnts återstår dock både konservering och bearbetning samt en mera ingå-

ende analys av fynden. Jag hoppas att en sådan pågår och så småningom även publiceras.

Sibylla Haasum

Statens Sjöhistoriska museum
Box 27131, S-102 52 Stockholm

Några nypublicerade analyser av gravfält från lausitzkultur och romersk järnålder i Tyskland och Danmark

Buck, Dietmar-Wilfried: Zur chronologischen Gliederung der Lausitzer Gruppe.

Breddin, Rolf: Die bronzezeitlichen Lausitzer Gräberfelder von Tornow, Kr. Calau. Teil 1. Publicerade i: *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam*. Bd. 23, 1989, s. 75–96 resp. 97–146.

Geisler, Horst: Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-land. Teil 1, Katalog.

Publicerad i: *Veröffentlichungen ... Potsdam*. Bd. 8, 1974, 238 s.

Geisler, Horst: Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-land. Text.

Publicerad i: *Veröffentlichungen ... Potsdam*. Bd. 18, 1984, s. 77–174.

Christensen, Lisbeth: Ein Urnengräberfeld der älteren Kaiserzeit in Frørup, Sønderjyllands amt.

Ethelberg, Per: Die eisenzeitliche Besiedlung von Hjemsted Banke, Skærbæk sogn, Sønderjyllands amt.

von Uslar, Rafael: Kuhbier in der Prignitz. Ein Urnengräberfeld des 1.–2. Jahrhunderts n. Chr.

Publicerade i: *Offa*, Vol. 45, 1988, s. 81–118, 119–154, 181–282.

Ur nyare volymer av "Offa" samt *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam* väljs ur deras rikhaltiga innehåll här ut några gravfältsanalyser för kort presentation.

De nedan presenterade verken är relativt likartat disponerade. Artefakter och gravformer grupperas till typer och gravfältens interna, relativa kronologi behandlas och anknyts

till etablerade överregionala system. Gravarna rangordnas sinsemellan efter artefakternas kvalitativa och kvantitativa egenskaper i avsikt att rekonstruera rangning, alternativt egalitära förhållanden. Den osteologiska undersökningens resultat jämförs med artefaktbaserad köns- och åldersbestämning av de gravlagda individerna. Gravarnas rumsliga belägenhet inom gravfältet behandlas i syfte att rekonstruera exempelvis familjebaserade grupperingar. Om så är möjligt, skisseras näringsfång och ekonomi, bebyggelsestruktur i regionen samt omflyttningar. I några fall försöks en etnisk tolkning avseende stamtillhörighet.

Ett induktivt arbetssätt tillämpas genomgående och några djupare intryck av de senaste decenniernas generella teoridebatt markeras inte direkt. Litteraturreferenserna anför äldre och nyare kontinentala verk, här nödvändig bakgrund för behandling av kronologiska problem och tolkning av sociala och ekonomiska förhållanden.

Den arkeologi, som här representeras, är noggrann, nödvändig och nyttig. Tolkningarna kan, som alltid, givetvis diskuteras ytterligare och ur andra synvinklar.

Buck, D.-W. "Zur chronologischen Gliederung der Lausitzer Gruppe".

Lausitzkulturen kan indelas i flera regionala varianter och den här kommenterade publikationen är en av de många, i vilka Buck behandlat olika aspekter på denna kultur och dess variationer.

Även Lausitzkulturens centrala områden i Nieder- och Oberlausitz omfattar flera regionala grupper. För Spreewaldområdet i Brandenburg har Buck tidigare utarbetat en kro-

nologi, baserad på ett urval av de boplatser och gravfält som där registrerats från Lausitzkulturen. 6 kronologiska stadier med 13 understadier kan där urskiljas. För att förfinas kronologin för ett avsnitt av detta schema, fas III-IV, motsvarande Reineckes Br. D-HC1 (ca 1250-700 f. Kr.) gör han här en detaljerad studie av två lokaler, Klein Lieskow och Neuendorf, belägna helt nära varandra i Lkr. Cottbus och nyligen undersökta.

Klein Lieskow-lokalen omfattar totalt 3 boplatser, åkersystem samt ett gravfält med ca 1800 gravar, av vilka ca en tredjedel undersökts. Neuendorflokalen består av ett totalundersökt gravfält med 189 gravar. Då Buck tidigare behandlat Neuendorfgravfältets järnåldersdel, analyserar han här enbart bronsåldersgravarna och ur Klein Lieskowmaterialet har han genom slumpvals metod tagit fram 43 representativa fyndkomplex att jämföra med Neuendorfgravarna.

Eftersom metallföremål på båda lokalerna är ojämnt fördelade över tiden, väljer han att basera sin kronologiska analys på den jämnare fördelade keramiken. Därvid kommer han också att göra andra än strikt kronologiska iakttagelser beträffande keramikanvändning i gravritualen, varför studien får ett än bredare intresse.

Med matematisk-statistisk metod ordnas keramiktyperna i kronologiska serier. Vid Klein Lieskow-analysen visade det sig, att typerna i fyndkomplexen kunde ordnas i flera grupper. En utgjordes av typer, som kunde ingå kombination med vilken annan typ som helst. I en annan grupp var typkombinationerna färre och i den tredje fanns endast ett fåtal typkombinationer. Typernas varierande benägenhet att ingå i typkombinationer ger han en kronologisk innebörd. Den förstnämnda gruppen typer med stor öppenhet för typkombinationer kallar han "Durchläufer", den andra med färre kombinationsmöjligheter kallar han "Langläufer" och den tredje, med mycket få typkombinationer kallar han "Leittyphen". Ledtyperna kommer så att bilda basen för den detaljerade kronologin.

Redan vid utgrävningen hade man sorterat keramiken med avseende på grad av slitage vid deponeringen, från nästan obrukade kärl

till skärvor. De oanvända, "nya" kärlen hade använts som urnor eller som bikärl. De fragmenterade förekom i stenpackningar kring gravkonstruktionerna. Bland dessa skärvor fanns även rester av lagringskärl, vilka aldrig förekom i själva graven, och i några fall kunde där även finnas ledtyper från kronologiskt skilda faser.

Etnografiska iakttagelser visar, att keramik-kärl med skilda funktioner även har olika lång brukningstid. Kokkärl kan t. ex. hålla i 2-3 år, medan lagringskärl håller i bortåt 12-13 år. De kronologiskt blandade skärvorna från stenpackningar kunde då tänkas härröra från kärl med olika ursprunglig funktion och av olika individuell ålder vid deponeringen.

Både Klein Lieskow- och Neuendorf-materialen analyserades på samma sätt. Till skillnad från Klein Lieskowkeramiken kunde på Neuendorf inte Durchläufer avgränsas gentemot Langläufer, medan ledtyperna framträdde klart i båda fallen. Mellan de två lokalerna kan således en viss skillnad beläggas, beträffande urval av den keramik, som användes i gravritualen. Med sin här förfinade kronologi kan Buck härmed framlägga en ytterligare preciserad indelning av det för lausitzkulturen centrala området.

Beträffande tolkningen av den kulturella förändringen sammanfattar han följande avseende lausitzstammarnas historia:

Etapp 1 omfattar Bucks stadium I-IIIa (ca 1450-1250 f. Kr.). Gruppering sker i lausitzstammar under visst inflytande från Aunjetitzkulturen. Metall används mycket lite och boplatserna är kortvarigt använda.

Etapp 2 omfattar stadium IIb-Vc (ca 1250-550 f. Kr.). Under inflytande från Hülgelgräberkultur har bronsmetallurgi etablerats och även påverkan från urnefältskultur är påtaglig. Boplatserna används mer långvarigt, folkmängden ökar och befästningar byggs. Eftersom grundvattennivån sjunker, kan låglänta marker brukas med årdar och odlingen intensifieras. Gentilaristokrati utvecklas, vilket avspeglas i gravkulten, där rikt utrustade gravar får betydelse. I fynden antyds kontakter med ostalpinska områden, kanske genom äktenskapsförbindelser och med syfte att underlätta varubyte.

Etapp 3 omfattar stadium VIa-b (ca 550–300 f. Kr.). Landskapet överexploateras genom brandröjning och betning och markerosion sker. Klimatet blir fuktigare. De ostalpinska kontakterna bryts, gentilaristokratien förlorar sin ekonomiska bas och stamkonflikter bryter ut. Antalet keramiktyper reduceras, folkmängden minskar och en viss assimilering med Jastorfkultur sker, men ändå behålls en retarderad Hallstattkultur även under tidiga Tène-tid.

Buck markerar dock, att dessa huvuddrag, särskilt beträffande etapp 3, främst gäller Lausitzkulturens centrala områden, förändringarna i dess periferi visar inte lika klara mönster.

Breddin, R. "Die bronzezeitlichen Lausitzer Gräberfelder von Tornow, Kr. Calau".

Breddin publicerar första delen av en djupgående analys av två totalundersökta lausitzgravfält, vilka han tidigare behandlat i mindre skrifter.

Åren 1961–66 undersöktes flera fornlämningar i Tornow, Kr. Calau, dåvarande DDR, med anledning av kommande exploatering av brunkolsfyndigheter. Bland andra fornlämningar fanns ett flatmarksgravfält och ett höggravfält, belägna en knapp kilometer från varandra i ett lätt kuperat område vid ån Schrake i Luckau-Calau-bäckenet. De två gravfälten hade sammantaget använts från BZ D till Ha B2, vilket motsvarar lausitzkulturens yngre bronsålder. Undersökningarna leddes av Museum für Ur- und Frühgeschichte Potsdam. Osteologisk analys genomfördes av H. Grimm samt M. och L. Teichert. Det botaniska materialet analyserades av K. D. Jäger och K. Kloss. Trots att en stor mängd gravfält från lausitzkulturen förekommer i Niederlausitz, har endast mindre undersökningar kunnat göras tidigare, varför denna totalundersökning blev av stor vetenskaplig betydelse.

Högarna på de två gravfälten har tidigare varit kända och undersökts i smärre omfattning. Skogsbruk har åstadkommit en del skador särskilt på flatmarksgravarna. Flatmarksgravfältet var ungefär 80×80 m stort, omfattade 231 bevarade brandgravar samt 2 högar utan gravar. Höggravfältet var ca 75×100 m

stort och omfattade 7 högar med 94 brandgravar samt 172 bevarade brandgravar under flat mark.

Den interna kronologin för de två gravfälten utarbetades medelst typindelning av keramik enligt av andra utarbetade system i regionen, och studium av typkombinationer. De urskilda 5 faserna förankrades kronologiskt med hjälp av fåtaliga men bestämbara bronsföremål och i förekommande fall kontrollerades den relativa kronologin med hjälp av stratigrafi.

Gravkeramiken utgjordes av urnor, täckskålar, bikärl och skärvor, de senare ibland använda även som skärvpäckning. Den rika variationen i keramikformer antydde, att keramiken primärt använts i hushållet, sekundärt i gravritualen. Andelen dryckeskärl var stor, vilket antydde ett medvetet urval. I barngravar fanns ofta mindre kärl.

Fas 1 karaktäriserades av buckelornrad keramik, fas 2–5 av dekor av refflor och färör, under fas 4–5 oftast horisontellt anbragt. Kärlen hade ofta belagts med ytskikt av utvalda leror, som vid bränningen gav bestämda färger. Denna ytbehandling skall dock inte förväxlas med egentlig målning. Under ytskiktet hade kärlen ofta preparerats med avstrykning eller fingerintryck. Emellanåt förekom organiskt magringsmaterial. En del kärl var deformerade genom sekundär bränning, andra var söndriga redan vid deponeringen och i flera fall hade endast skärvor lagts i graven. Kärlfrekvensen i gravarna varierade med tiden. Under fas 1 och 5 fanns i medeltal ca 3,5 kärl per grav, under fas 3 fanns 5,5.

Gravarnas form varierade med viss regelbundenhet över tiden. Runda groppar dominerade under fas 1, de ovala ökade i andel under fas 2–4, medan firsidiga dominerade under fas 4 och 5. Breddin tolkar gravarnas olika utseende som följd av deras funktion. Runda gravar innehöll oftast urna samt bikärl, de ovala eller rektangulära kunde innehålla flera individuella gravgropar. De ovala gravarnas väderstrecksorientering förändrades över tiden.

Brandrester från likbålet förekom mest under fas 1–3 och då påfallande ofta i kombination med djurben. Sekundärgravar till befint-

liga gravar fanns under samtliga faser och innehöll alltid ben av barn. I 70 gravar fanns upp till 4 individer i en och samma grav och en kombination av vuxna och barn var vanligast. Troligen hade de som låg i samma grav kremerats samtidigt.

Gravarna på höggravfältet och flatmarksgravfältet var mycket lika varandra. Men under höggravfältets högar fanns även brandskikt med benrester av både människor och djur, belägna på en på förhand preparerad markyta, som fått en avgränsning motsvarande den blivande högens rand. Ytan hade troligen legat öppen en viss tid innan högen slutligen byggdes. Brandresterna tolkar Breddin som kremeringsplats. På gravfältet intog hög nr 1 en särställning. Den omgavs av kantränna, under högen hade stenar lagts till formen av ett hjulkors och i högen fanns en stor depå av upp- och nedvända keramikkarl. Att en hög avtecknar sig gentemot andra genom monumentalitet eller på annat sätt är dock inte ovanligt inom lausitzkulturens gravfält.

Bronsföremålen i gravarna var få och dessutom fragmenterade. Vikten uppgick till knappt 900 g, de ursprungliga föremålens sammanlagda vikt kan antas ha varit ca 3 kg, vilket får anses utgöra en mycket måttlig investering fördelat på gravfältens sammanlagda användningstid. Mängden bronsföremål minskade under fas 4 och 5.

De fåtaliga bronspilspetsarna fanns övervägande i mansgravar och var eldpåverkade, medan skärar mest fanns i kvinnogravar och inte var eldpåverkade. Små bronsbeslag fanns ofta i gravar med lämningar av hela eller partiella djurkroppar. I mansgravar fanns emellanåt brödkliknande rester, medan fröer och sädeskorn kunde finnas i kvinnogravar. Inga större skillnader kunde dock ses mellan män och kvinnor beträffande likbehandling och begravning.

Förekomst av 170 husdjur kunde påvisas från 84 gravar; hästar och nötkreatur var vanligast, men även får/get, svin och hund förekom. Obestridligen hade djur, ofta hästar, kremerats och begravts under liknande former som människor och bronsfragmenten i flera djurgravar kan tolkas som djurprydnader. Djurgravar var särskilt vanliga på hög-

gravfältet under fas 3, vilket bl. a. kan indikera husdjursskötselns stora ekonomiska betydelse då. Eftersom hela djurkroppar eller delar därav påfallande ofta låg i mansgravar, kan därmed antydvas, att männen haft husdjursskötseln om hand. På motsvarande sätt kan skärar och fröer eller sädeskorn i kvinnogravar indikera att kvinnor mer ägnat sig åt åkerbruk. Därmed indikeras en viss arbetsdelning dock utan att rangskillnad däremellan framgår.

Av de totalt ca 500 gravarna innehöll 85 % humant benmaterial och 348 individer kunde bestämmas till ålder och kön. Andelen barngravar uppgick till ca 40 % med undantag av fas 5, då andelen ökade till 53 %. Få dog i ungdomen och få uppnådde hög ålder, hög dödlighet drabbade därmed individer i arbetande och fertil ålder. Den stora andelen barngravar under fas 5 kan tolkas som att näringsförhållandena varit exceptionellt dåliga eller att man börjat flytta från området. Vikten tillvaratagna brända ben per grav varierade kraftigt. I hälften av vuxengravarna fanns betydligt mindre vikt ben än vad som är att förvänta från kremerade vuxna individer.

Flatmarksgravfältet började användas under fas 1, innan dess två gravtomma högar anlades, troligen under fas 3. Flatmarksgravarna visar tendenser till rumslig gruppering, indikerande att gravfältet först användes av två sociala enheter, som under fas 3 fick tillskott av ytterligare en. Genom större antal gravar och något rikare fynd kan en av enheterna tolkas som dominerande.

Höggravfältet togs i bruk under fas 3, då tre högar, däribland den särpräglade nr 1, anlades efter föregående ceremonier. Övriga högar anlades därefter. I anslutning till varje hög grupperades flatmarksgravar successivt och möjligen var de grupper störst, som anslöt till de största och äldsta högarna.

Såväl de rumsliga grupperingarna av gravar som den omständigheten att barn ganska ofta begravdes tillsammans med kvinna och man, antyder existensen av en grundläggande social gruppering av kärnfamiljkaraktär. Kanske de mer omfattande gravgrupperna indikerar förekomst även av mer vidsträckt familjetyper. En nära liggande tolkning är den att

familjerna varit knutna till boplatser av varierande storlek.

Det stora inslaget av djurgravar under fas 3 antyder, att boskapsskötsel då haft stor betydelse för att senare överflyglas av odling. Denna ekonomiska förskjutning kan ha fått ideologiskt genomslag, eftersom den tidsmässigt sammanfaller med fenomenet att existerande gravar störts av nya samt att keramiken till dekor och formgivning förändras, vilket inträffar under fas 4. Eftersom de fömodade familjegruppernas antal inte är konstant under gravfältens användningstid antyds en viss rörlighet även i bebyggelsemönstret.

von Uslar, R. "Kuhbier in der Prignitz. Ein Urnengräberfeld des 1.-2. Jahrhunderts n. Chr."

Åren 1932 och 1934 undersöktes ett delvis bortroderat gravfält från äldre kejsartid, beläget vid Dömnitz, ett biflöde till Elbe, ca 10 mil nordväst om Berlin. Undersökningen leddes av A. V. Auerswald, men efter hennes bortgång övertogs ansvaret för bearbetning och publicering av v. Uslar 1934. På grund av kriget kunde endast delar av fyndmaterialet överföras till Museum für Ur- und Frühgeschichte i Berlin. Materialet har tidigare kommenterats kortfattat, men först nu på senare år har full vetenskaplig publicering kunnat ske. Till den arkeologiska analysen kommer en osteologisk analys, utförd av Carl Krumbein.

Gravfältets ursprungliga omfattning är svår att uppskatta, men ytan kan ha omfattat ca 30 × 180 m. Totalt har 275 anläggningar konstaterats, däribland 133 gravar från äldre kejsartid, ca 100 kraftigt skadade gravar samt några gravar från yngre bronsålder resp. Ripdorfskedet.

Gravarna utgjordes av urnegravar med benbehållare av keramik, ibland omgivna av stenpackning, som i något fall kunde innefatta ett tiotal urnor. Varken likbålsplats eller särskilda depåer kunde påvisas. De brända benen var rensade och gravgåvorna låg, med få undantag, i urnan. Få föremål var påverkade av eld, åtskilliga däremot fragmenterade. Textilrester antydde, att gravgåvorna kunde ha virats i tyg innan de lades i graven.

Terriner, dvs. kärl med större mynningsdiameter än höjd, var den vanligaste urneformen och fanns i 80 gravar. Färgen varierade från brunt till svart och de svartglättade hade oftast dekorerats med rullstämpel. Kamstreckdekor förekom, oftare dock rabbnig. "Töpfe", dvs. kärl med större höjd än mynningsdiameter, var ca 50 till antalet och kan ha efterträtt terrinerna. De var ofta knoppdekorerade, hade rabbnig på nedre delen eller hade kamstreckdekor eller oregelbundna streck och fåror.

Bikärl förekom sparsamt, ett vanligt drag på elbgermansk område. En kampansk vinskopa fanns i en för övrigt ganska rikt utrustad grav, därigenom daterbar till I:a århundradet.

I några relativt sena gravar fanns fragment av nycklar och skrinbeslag.

I ca 50 gravar fanns endast en fibula, i ungefär lika många fanns två och i två gravar fanns fyra fibulor vardera. 6 fibulor var av silver, 193 av brons och 39 av järn. De äldsta hade svängd båge, och grupperna Almgren II, III och IV var företrädda.

Nålar förekom ofta, vanligen en per grav, och bennålar fanns dubbelt så många som metallnålar. Av de egendomliga hakenålarna fanns fyra stycken av silver i en grav.

Söljorna var oftast av järn, de flesta runda, visande förromerska traditioner, men även fysisidiga förekom. Därtill fanns en guldblock, några bronsarmringar och ett fåtal glaspärlor. De fåtaliga kammarna var enskiktade.

I 60 gravar fanns krumknivar, troligen från gravfältets äldre del. Raka knivar var mer sällsynta. Några bygelsaxar fanns, liksom ett antal sländtrissor av lera.

Den på fyndkombinationer baserade kronologin har anslutits till Eggers system. Gravfältet började användas under tidig Stufe B1 och användes kontinuerligt till slutet av Stufe B2, dvs. från de första årtiondena e. Kr. till sista fjärdedelen av andra århundradet. Inom gravfältet kunde tre faser urskiljas, dess västra del var äldst, den östra yngst. Gravgåvorna föreföll bli allt färre med tiden.

Enligt Krumbeins (redan på 1930-talet utförda) osteologiska analys kunde enbart kvinnor påvisas och artefakterna kunde mycket

väl vara kvinnliga attribut. Dubbelgravar förekom och barngravarna var ungefär likadant utrustade som de vuxnas.

Klara tecken på sociala skillnader kunde knappast urskiljas, varför v. UsLAR uppfattar gravfältet som lämningar efter en bondebefolkning utan markerat ledarskikt. Både artefakter och osteologisk analys talar för att enbart flickor och kvinnor begravts här. Gravfält, avsedda för antingen kvinnor eller män förekommer ofta på elbgermansk område, liksom i dess nordliga grannskap. Bara några få mil från Kuhbier finns både ett gravfält för män och ett annat för båda könen.

v. UsLAR uppfattar Kuhbiergravfältet som elbgermansk, ett begrepp, som många anser synonymt med suebisk, och han diskuterar om det är möjligt att vidare bestämma gravfältet som antingen langobardisk eller semnonisk, dock fullt medveten om att kriterierna för dessa slags bestämningar är allt annat än entydiga.

Geisler, H. "Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-land".

Åren 1956–62 undersöktes ett urnegravfält från århundradena e. Kr., beläget strax utanför Kemnitz, Lkr. Potsdam. Det var det första gravfältet från denna tid, som totalundersöktes inom arbetsområdet för Museum für Ur- und Frühgeschichte Potsdam och undersökningen leddes av S. Kramer. Efter Kramers bortgång övertogs det vidare arbetet av Horst Geisler, som 1976 framlade det som doktorsavhandling vid Humboldt-Universität i Berlin. Osteologisk analys gjordes av Chr. Müller, textilanalys av H. Farke.

Gravfältet låg i skogsområdet Vogelsangheide och var delvis skadat av sentida skogsbruk. Det omfattade 849 urnegravar, 23 benlager, 1 brandgrop, 10 depåer samt 44 enstaka fynd, samtliga belägna under flat mark.

Brända ben fanns i 643 urnor. Ibland hade kraniedelar placerats ovanpå andra brända ben i urnan. Enligt osteologisk bedömning fanns båda könen och alla åldersgrupper representerade. Några dubbelgravar i varierande kombinationer fanns.

Gravgåvor fanns i eller vid 274 urnor och

textilfragment antydde, att föremålen ibland lagts ned invirade i tyg.

Depåerna bestod av tätt sammanpackade föremålssamlingar. Mellan gravar och depåer fanns även enstaka fynd, däribland t. ex. en bronssitula. Samma slags föremål som i gravarna fanns både i depåer och som enstaka fynd, varför dessa senare kategorier måste anses sammanhörande med gravritualen.

Med något undantag hade keramikkarl använts som gravurna. Nötningsspår och former antydde, att kärnen först använts i hushållet, troligen främst som dryckeskärl.

Bland kärnen dominerade "terriner". Dessa var jämnt fördelade över gravfältet och hade använts som urna för båda könen i samtliga åldersgrupper. Rullstämpel hade använts i betydande omfattning, men gick ur bruk under gravfältets senare användningstid, varefter linjedekor dominerade. En annan grupp utgjordes av "Töpfe". De var ungefär hälften så många som terrinerna, men likaledes jämnt fördelade över gravfältet. De hade sällan rullstämpeldekorer, ofta linjedekor, men även kamstreck och rabbling förekom, och liksom terrinerna hade de använts för män och kvinnor i olika åldrar.

Gravfältets fem laggkärn hade metalldelar av järn och anslöt därmed till traditioner inom Oder-Weichselområdet. Fem metallkärn hade romersk eller provinsialromersk proveniens, däribland en situla med ansiktsattachéer.

203 fibulor av silver, brons eller järn var fördelade på 139 fyndkomplex, flertalet gravar, men de fanns även i depåer och som enstaka fynd. Almgrens grupp II fanns i både västlig och östlig huvudserie och hade vanligen burits av vuxna. Almgren grupp V var dock vanligast och hade använts av samtliga åldersgrupper. I 41 fynd fanns 2 fibulor, i 10 fanns 3 och i ett fanns 4 fibulor. Många gånger hade parvis lika fibulor använts. Åtskilliga var avsiktligt skadade före deponeringen.

Bältetillbehör fanns i 134 fynd, gravarna var oftast för 30–40-åringar. Flertalet bälteuppsättningar var fragmentariska, det föreföll som om endast en del av helheten deponerats (pars pro toto).

Nålar av metall eller ben fanns övervägande i gravar efter vuxna individer. De för elbgermansk område typiska hakenålarna låg en och en i vuxengravar. Bennålar fanns i gravar efter samtliga åldersgrupper och då de ibland ingick i fyndkombination med fibulor, kan benmaterialet knappast betraktas som substitut för metall.

Bland de få fingerringarna fanns en av guld, ingående i den rika grav 622, där även en ringbrynja med vidsittande pärlor, vapen och bronskärl fanns. Eftersom guldfingerringar på elbgermansk område mest finns i extremt rikt utrustade gravar och eftersom sådana guldringar i romerska väldet var förbehållna senatorer och riddare, antyds därmed en speciell samhällsposition för den döde i grav 622.

Vapen och rustningsdelar fanns i 21 fyndkomplex, därtill några enstaka fynd. Svärden var eneggade, några damascerade. Ringfäste förekom, vilket antyder romersk proveniens. Ringbrynjan i komplex 622 var sannolikt även den av romersk härkomst. I flertalet fyndkomplex, där vapen förekom, fanns endast ett vapen. Av både sköldar och svärd hade i många fall endast fragment deponerats. Vapnen låg i vuxengravar.

Kemnitzgravfältet visar stora likheter med andra gravfält inom elbgermansk område. I gravfältets äldre fynd fanns stora likheter med nedre Elbe-området, medan likheterna blir större med mellersta Elbeområdet under gravfältets yngre del, vid slutet av andra århundradet. Krumknivar, knappsporrar och eldstål har likheter öster om Oder. Detta gäller dock inte keramiken.

Kronologin även för detta gravfält anknyts till Eggers schema. Fibulor och romerska metallkärl tillhör övervägande Eggers B2. En absolut datering av gravfältets huvudsakliga användningstid kan försöksvis sättas till ca 50–350 e. Kr. Det kan tilläggas, att C14-analys inte redovisats.

Under gravfältets äldre användningstid, B2, deponerades största frekvensen gravgåvor, därefter sjönk denna.

Enligt osteologisk analys har 678 individer begravts här. Då den osteologiska könsbestämningens resultat jämförs med vad som

kan förväntas enligt traditionell, artefaktbaserad könsbestämning, framstår betänkliga skillnader. Eftersom den artefaktbaserade könsbestämningens resultat väl stämmer överens med andra sådana resultat från elbgermansk område, väljer Geisler att tillmäta den osteologiskt baserade könsbestämningen mindre betydelse.

Enligt artefaktbedömning kan 51 män och 136 kvinnor urskiljas från gravar och depåer. Obalansen i könsfördelning kan bero på att männen bär färre könsspecifika tillbehör.

Som nämnts minskade frekvensen gravgåvor vid övergången från Eggers B2 till C1, dvs. i slutet av andra århundradet. Geisler ansluter sig till uppfattningen att skälet till detta är en ändring i rättsliga regler för ägande. Under äldre kejsartid skulle då mannens vapenutrustning (Heergewäte) och kvinnans smyckeutrustning (Gerade) vara personligt ägd, ärvs inte utan följer den döde i graven intakt. En förändring i egendoms- och arvsrätt skulle då medföra den iakttagna minskningen i frekvens av gravgåvor under yngre kejsartid.

67% av gravarna saknar påvisbara gravgåvor. För att kunna rangordna övriga gravar åsätter Geisler varje artefaktkategori ett särskilt poängvärde. De flesta gravarna får värdet 20, medan ett fåtal får värdet 1380. Den vanligaste distansen mellan gravar är 5–20, men mellan de 2 rikaste och den nästföljande finns ett avstånd på 320. Kvinnorna får i allmänhet något högre poängvärde än männen och flickorna något högre än pojkar. Men de rikaste mansgravarna har lika högt värde som de rikaste kvinnogravarna.

Mot bakgrund av bl. a. Tacitus' *Germania* antar Geisler att semnonernas samhälle, till vilket han anser att gravfältet hör, kan indelas i fria och ofria. Bland de fria förekommer ledare, genom släkt eller inom bebyggelseenheter. Gravfältets andel av gravar utan gåvor är dock för stor för att motsvara den förmodade andelen ofria, varför den valda metoden inte markerar någon tydlig gräns mellan fria och ofria.

Geisler antar, att ledarskap utövats av män. Mannen i grav 622 med brynja, situla och guldring kan ha haft en position utöver nivån

av lokalt ledarskap och kanske han kan sättas i samband med det skikt som enligt Eggers markeras av de extremt rika gravarna av Lüb-sowtyp. Om samhället generellt varit av patriarkalisk typ, bör det manliga familjeöverhuvudet ha rått över familjens tillgångar. Ett speciellt problem erbjuder då den omständigheten, att på detta gravfält fanns ungefär dubbelt så många rikt utrustade kvinnogravar som mansgravar. Geisler menar dock, att denna fördelning har sin grund i att kvinnor från ledande skikt medfört sin egendom i äktenskapet och begravts med denna.

Gravarnas rumsliga fördelning antyder, att gravfältet först började användas av två grupper och till sist kan åtta grupper urskiljas. Troligen motsvarade grupperna familjer, vars antal inom bebyggelseenheter ökade med tiden. Enheten har ingått i semnonernas stam, infogad i den suebiska, rituella gemenskapen. Gravfältet har använts kontinuerligt under äldre och yngre kejsartid, kanske något in i folkvandringstid. Denna kontinuitet kan, mot bakgrund av ansamlingen av gravfält i Havelområdet där påfallande många rika gravar finns, indikera att området varit centrum för semnonerna. Den kulturella orientering mot mellersta Elbeområdet, som framskymtar under slutet av andra århundradet, kan indikera en orientering mot och till sist infogande i det framväxande Thüringerväldet.

Christensen, L. "Ein Urnengräberfeld der älteren Kaiserzeit in Frørup, Sønderjyllands amt".

Åren 1982–83 totalundersöktes ett något plogskadat gravfält från äldre romersk järnålder, beläget nära Haderslev. Gravfältet omfattade 29 brandgravar, flertalet urnegravar, och var orienterat i NV–SO riktning.

Kronologin baseras på fibulorna, där Almgrens grupper II–V var företrädade. Antalsmässigt är gravarna relativt jämnt fördelade på Eggers Stufe B1 och B2. I en grav fanns dock fibulor av senlatèneschema. De äldre gravarna låg i gravfältets NÖ del, de yngre i SV, varför en kronologisk gruppering följde dess längdaxel.

Skärv- eller stenpackning kring gravgöman, täckskålar över urnan och många bikärl

förekom mest i till B1 daterbara gravar, då även gravgävornas antal var större än under gravfältets B2-fas.

Allmänt sett kunde gravfältet inordnas i Oberjersdal-gruppen. Keramikformerna var regionala, medan metallföremålen, såsom fibulor, synålar, krumknivar och bältesbeslag, var mer allmänt germanska.

Enligt osteologisk analys förekom både män, kvinnor och barn i gravarna, barngravarna var dock få. Vapen förekom inte, varför det enligt artefaktbaserad könsbestämning vore fullt möjligt att betrakta gravfältet som avsett för kvinnor.

Christensen förutsätter, att redskap och smycken ägts individuellt och att gravattributens kvalitativa och kvantitativa variation därmed återspeglar sociala skillnader. I graven med fibulor av senlatèneschema hade en 14–15-årig flicka begravts med tillbehör av synålar och en krumkniv med djurhuvudformat grepp. I graven efter en ca 60-årig man fanns två fingerringar, däribland en av guld, samt ett stort antal bikärl. Då guldfingerringar på germanskt område ofta förekommer i rikt utrustade vapengravar, antar Christensen, att den här begravde varit krigare under sin verksamma tid, men därefter mist rätten att bära vapen. Guldringen skulle då symbolisera hans aktiva samhällsposition.

Om gravfältet använts under ca 150 år, kan den gravproducerande befolkningens storlek antas ha omfattat ca 45 individer, fördelade på 4 generationer om ca 11 individer vardera. En svag tendens till rumslig gruppering av mans- och kvinnogravar kunde urskiljas, kanske motsvarande familjer, och gravfältet kan ha använts gemensamt av två sådana. Detta gravfält med begränsad användningstid och begränsat befolkningsunderlag faller väl in i ett generellt mönster av kringflyttande bebyggelseenheter.

Ethelberg, P. "Die eisenzeitliche Besiedlung von Hjemsted Banke, Skærbæk sogn, Sønderjyllands amt".

I de ovan relaterade gravfältsanalyserna har populationsförhållanden och bebyggelsestruktur måst rekonstrueras. I Ethelbergs nedan kommenterade presentation av Hjemsted

Banke-undersökningarna finns rika möjligheter att direkt jämföra bebyggelsestruktur med gravfältstruktur på samma plats och från samma tid.

Hjemsted Banke-undersökningarna har bedrivits sedan 1977. Lokalen, som omfattade både gravar och boplatsslämningar från äldre järnålder, låg i övergångszonen mellan gammalmorän och marsk i Jyllands sydvästligaste del och helt nära nuvarande Skærbæk.

Inom det undersökta området fanns ett stort antal husgrunder och andra boplatsslämningar från äldre järnålder, därtill flera gravfält av olika storlek.

Några förromerska långhus fanns, i tid motsvarande Gröntoft B, men utan samtida gravar. I undersökningslokalens NV del och i utkanten av det senare boplatsoområdet låg en liten grupp skelettgravar från tiden kring Kr. f. Flera var relativt rikt utrustade och vapen förekom. Gruppen kan väl jämföras med andra samtida skelettgravar, som vid denna tid anlades intill existerande brandgravfält. I S delen av undersökningslokalen på Hjemsted Banke fanns 7 urnegravfält från äldre romersk järnålder med 4–45 gravar, varav några med vapen. Gravarna var uppenbarligen familjevis grupperade. Några boplatsslämningar samtida med dessa gravar kunde inte beläggas på lokalen. Från yngre romersk järnålder och äldre folkvandringstid fanns flera ske-

lettgravfält, belägna N och NV om en med dessa samtida bebyggelse. Sammantaget fanns på dessa gravfält ett hundratal skelettgravar, orienterade i NV–SO riktning, placerade i rader och ofta parvis. Barngravarna anslöt ofta till vuxengravar, men kunde även ligga något avskilt från dessa. Det rumsliga arrangemanget av dessa skelettgravar antyder, att de grupperats familjevis. Denna princip fortlevde efter det att man under äldre folkvandringstid slutat att ordna gravarna i rader.

Under den tid, dessa skelettgravar successivt anlades, byggdes sammanlagt ett 50-tal långhus på boplatsten. Tillsammans med uthus, brunnar och hägn bildar långhusen gårdsggrupper, vars byggnader avlöst varandra i relativt jämnt tempo. Dendrokronologiska bestämningar från trävirke i brunnarna ger en stabil kronologi för lokalens förändringar, ett kronologiskt schema som kan relateras till andra dendrologiska scheman i närliggande områden.

Vad gravarna beträffar på Hjemsted Banke anser Ethelberg, att den familjestruktur som där anas, väl kan jämföras med andra gravfält i regionen, exempelvis det ovan relaterade Frørupgravfältet.

Eva Bergström
Institutionen för arkeologi
Göteborg